

The VITA of Constantine and the VITA of Methodius, Translated with commentaries by MARVIN KANTOR and RICHARD S. WHITE; Introduction by ANTONÍN DOSTÁL, Michigan Slavic Materials №13, Ann Arbor, University of Michigan, Department of Slavic Languages and Literatures, 1976, pp. XVI + 96.

Prvi prijevod Panonskih Žitija na suvremeni engleski jezik pojavio se poslije dugo očekivanja, poslije brojnih izdanja i prijevoda tih djela na druge slavenske i neslavenske jezike. Ali, usprkos dužini vremenskog trajanja, od prvih početaka slavistike sredinom prošlog stoljeća i uopće pojave prvog prijevoda na latinskom jeziku E. Dümmlera (Die pannonische Legende vom hl. Methodius, u Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen, Bd. 13, Wien 1854, 147–199, a što je zapravo bio prijevod F. Miklošiča, koji je zatim skupa sa Dümmlerom izdao naporedo crkvenoslavenski tekst i latinski prijevod VC: Die Legende vom hl. Cyrillus, Wien 1970, 230–246) – ispravna interpretacija ovih Legendi uvijek je ostala aktualan i vrlo ozbiljan problem slavenske filologije, područje koje čeka kritičko izdanje oba teksta, i VC i VM; prirodno istom tada će i prijevodi VC i VM biti korigirani i usklađeni prema novim, kritičkim interpretacijama tih izvora. Dakle, zadatak prevodilaca na engleski jezik nije bio nimalo lagan: trebalo je prevoditi s jednog od četiri izdavanja najstarija poznata rukopisa VC: rukopis Vladislava Gramatika iz 1469. godine, Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu; rukopis istoga autora, napisan u istom manastiru sv. Bogorodice u Žegligovu 1479. godine, sada u Sino-dalnom crkvenom muzeju u Sofiji; rukopis s kraja XV v. iz manastira Onufrija u Lavovu; rukopis XV v. Moskovske Duhovne akademije. U najnovije doba ovaj posljednji prijepis ruske redakcije i rukopis Vladislava Gramatika iz 1469. godine izdao je P.A. Lavrov,¹ dok je drugi rukopis Vladislava Gramatika iz 1479. godine izdao I. Gošev,² a Lavovski prijepis Al.T.-Balan.³ Nedavno su B.St. Angelov i H. Kodov ponovo izdali tekst Vladislava Gramatika iz 1469. godine, uzimajući u obzir ne samo sva prethodna postojeća izdanja VC (s varijantama iz dvadesetak prijepisa), već proširujući ovaj poredbeni materijal s 11 do sada nepoznatih prijepisa.⁴ Ostali rukopisi VC (do danas ih je zabilježeno oko 50 ukupno) iz XVI, XVII i s početka XVIII stoljeća najpotpunije su registrirani i opisani u ovom posljednjem izdanju.⁵ – VM je sačuvano u manjem broju rukopisa; ukupno oko 15,

¹ П. А. Лавров, Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности (Photomechanic Reprint), The Hague-Paris 1966, 1–37; 39–66.

² Ив. Гошев, Светите братя Кирил и Методий, София 1938.

³ Ал. Т. Балан, Кирил и Методий, свезка I, София 1920.

⁴ Б. Ст. Ангелов и Х. Кодов, Климент Охридски. Събрани съчинения. Том трети: Пространи Жития на Кирил и Методии, София 1973, 60–88; 89–119; 120–159 (превод и коментар).

⁵ Ангелов-Кодов, о.с., 30–46.

od kojih su svi ruske redakcije.⁶ Najstariji rukopis iz XII–XIII v. nalazi se u Zborniku Uspenske crkve u Moskvi. U novije doba su ga izdali P.A. Lavrov i Angelov-Kodov,⁷ a nedavno se pojavio i u izdanju Uspenskog zbornika kraja XII – početka XIII v.⁸ U pogledu bazičnog teksta VC prevodioci na engleski jezik su izabrali rukopis Vladislava Gramatika iz 1469. godine, a za osnovni tekst VM je uzet njegov najstariji sačuvani prijepis iz XII–XIII v.

Slavenski tekst je dat u vidu fototipske reprodukcije originalnih rukopisa na lijevoj strani, dok je paralelni prijevod s komentarima otiskan na desnoj strani izdanja. Ovakva reprodukcija crkvenoslavenskog teksta u obliku fototiska ukazivala bi da je izdanje namijenjeno vrlo uzanom krugu specijalista, paleoslavenista, koji će moći s dovoljnom dozom tekstualnog kriticizma pristupiti čitanju i interpretaciji objavljenog teksta. Možda su izdavači htjeli maksimalno dočarati sliku srednjovjekovnog slavenskog teksta i tako postići više draži pri čitanju? Međutim, čini nam se umjesnije da je tekst rukopisa dat ne u vidu netaknutog prijepisa kao *scriptura continua*, već da je objavljen više-manje onako kako ga nalazimo u izdanju Lavrova i Angelov-Kodova.⁹ U tom slučaju svi slavisti bez teškoće bi ga mogli čitati. U pogledu engleskog teksta Biblije, vodilo se računa da on bude što dostupniji širokom krugu čitalaca. U tu je svrhu izabrana specijalna verzija Biblije: the King James Version of The Holy Bible. Taj svoj izbor prevodioci objašnjavaju u Predgovoru (str. XVI), podvlačeći da im je želja bila dočarati engleskom čitaocu patinu slavenskog srednjovjekovnog teksta, koji je prožet kršćanskom ideologijom, te obiluje biblijskim citatima i sentencama. Dakle, biblijski citati i parafraze su prevedene u osnovnom tekstu prijevoda prema navedenom tekstu engleske Biblije, dok je doslovni prijevod istih citata iz Biblije u obliku u kojemu se oni pojavljuju u sačuvanim slavenskim rukopisima prezentiran kao »Slavenske emendacije« na lijevoj trećini lista s desne strane. S obzirom na već istaknutu činjenicu odsustva kritičkog izdanja tih slavenskih izvora s jedne strane, a s druge, imajući u vidu specifičnost obavljene posla, tj. prevođenje na neslavenski jezik koji se svojom strukturom, osobito sintaksom, veoma razlikuje od slavenskih jezika, pogotovo od srednjovjekovnog crkvenoslavenskog, kojim su Žitija napisana, smatramo da je to bila najbolja i jedino moguća solucija u konkretnom slučaju.

Težina i odgovornost poduzetog zadatka je jasno izražena u »Predgovoru« (str. XVI): »Jezik VC i VM je složen, zamršen, pun kompliciranih sintaksičkih konstrukcija, proširenih metafera, nejasnih aluzija i elipsi.« Da bi postigli točnost originala, prevodioci su se trudili da precizno prevedu ideje hagiografa. S mnogo većom lakoćom oni su uspjeli prevesti »narrativne odlomke« i jednostavne, jasne dijaloge. Prevodiocima su mnogo više muke i truda zadavale biblijske eliptičke parafraze, iskrivljeni biblijski citati, što nedvojbeno ukazuju njihovi pojedini komentari, kao npr. opaske br. 50, 59, 61, 62, 65, 74, 75, 83 u VC, ili npr. opaske br. 31, 46, 66, 72, 78, 82 u VM. Ti česti komentari o vrlo nejasnom parafraziranju pojedinih odlomaka iz Biblije, o zamršenim i izopačenim citatima, raznim pseudo-tumačenjima u slavenskom tekstu ulaze u okvire opće karakteristike

⁶ Ангелов-Кодов, о.с., 160–168.

⁷ П. А. Лавров, о.с., 67–78; Ангелов-Кодов, о.с., 169–184; 185–195; 196–212 (превод и коментар).

⁸ Успенский Сборник конца XII – начала XIII вв. АН СССР. Институт русского языка, изд. Наука, Москва 1971, стр. 743 + 16 фотоснимок. Издание подготовили О. А. Князевская, В. Г. Демьянов, М. В. Ляпунов, под редакцией С. И. Коткова, спес. стр. 188–198.

⁹ Лавров, о.с., 39–66; 67–78; Ангелов-Кодов, о.с., 89–119; 185–195.

»otvorene« tekstualne tradicije i predstavljaju relevantnu osobinu pravoslavne slavenske pismene predaje.¹⁰ Ipak u svim ovakvim slučajevima prevodioci nisu uvijek u pravu, jer su se ponekad suviše oslonili na King Jamesovu verziju Biblije. Isp. npr. komentar br. 60 u VC: »Ako se Konstantin pozvao na Danijela 9,24, a izgleda da jeste, onda je znatno izopačio biblijski tekst.« (str. 31). Međutim, uvođenje »490 godina« kao objašnjenje za »sedamdeset nedjelja«, te prisustvo »Hrist-vođa« (u slavenskom tekstu »Hristъ igumenъ«) potpuno je razumljivo i u skladu sa grčko-slavenskom tradicijom. Isto tako opaska br. 59 u VC, koja se odnosi na Genesis 49,10, prevedena je u slavenskom tekstu: »Neće ponesati knezova u koljenu Judinu, ni vođa iz bedara njegovih« slaže se zapravo s tekstom Vulgate, a ne s King Jamesovom verzijom Biblije, te stoga taj biblijski citat ne predstavlja parafrazu u slavenskom tekstu. U tom smislu treba shvatiti i komentare poput br. 66 i 85 u VC, ili br. 11 u VM. U nizu slučajeva, kada je slavenski tekst bio jako iskvaren ispuštanjem pojedinih ključnih riječi, prevodioci su konsultirali druge rukopise ovih Legendi da bi postigli željenu jasnoću i smisao; u nekoliko prilika oni ukazuju i na druge prijevode i postojeća izdanja tih tekstova. (Isp. npr. komentare br. 22, 27, 45, 77, 78, 81, 85, 90 u VC ili komentare br. 1, 52, 53, 64 u VM.) Autori se pozivaju samo na izdanja Miklošiča i Lavrova svega nekoliko puta, dok je u najvećem broju slučajeva samo rečeno: dodano, odnosno prevedeno prema drugim rukopisima Žitija, što, razumije se, nije dovoljno i ne zadovoljava suvremeno stanje proučavanja tih spomenika. Naime, jasno je da prilikom prevođenja teških pasusa i »tamnih« mjesta nije konsultirano posljednje izdanje Fr. Grivca – F. Tomšiča,¹¹ kao i već pomenuto izdanje Angelov-Kodova.

Usprkos činjenici da je pri izradi ovoga prijevoda na engleski jezik konsultirana ogromna ćirilometodska literatura, ipak, kako nam se čini, nedostaju neka važna objašnjenja koja ne bi trebalo više ispustiti pri ovakvim izdanjima. Koliko god to izgledalo paradoksalno, takvo jedno objašnjenje upravo nedostaje u najopširnijem komentaru br. 33 u VC, koji je baš zbog svoje dužine izdvojen posebno na str. 59–60, a problem je pomenut i u »Predgovoru« na str. XI–XII. To je poznati izraz »rusьskymi pismeny« u VIII glavi VC, uz koji su navedene sve poznate hipoteze vrlo detaljno, izuzev jednog, po našem mišljenju, jedinog prihvatljivog filološkog objašnjenja R. Picchija, koje teži ka kontroli historijskih izvora. S jedne strane, zahvaljujući primjeni metode tekstualne kritike, a s druge – poredeći VC i VM (tj. samo sačuvane njihove pozne prijepise) s drugim tekstovima Kijevske 'Rusi' R. Picchio je došao do zaključka da se tu radi o tekstu koji je uvršten u drugu ideološku atmosferu, u potpunosti rusocentričku. Italijanski slavista se pri tome poziva na »Skazanije« o slavenskim knjigama, prenesenim na »ruskij teritorij« (V. Jagić, *Codex slovenicus rerum grammaticarum = Rasuždenije...*, Berlin 1896, 20–22), ukazujući veoma ubjedljivo da je »ruski« težio da se oslobodi crkvene

¹⁰ Tehnika kompilacije, parafraza i mehaničkog uvrštavanja čitavog niza epizoda u strukturu pojedinih glava VC i VM, potke, izložene živim, pripovjedačkim tonom (specijalno glava o Hazarima ima mnogo takvih »ubacivanja«), s jezično-estetskom i historijsko-stilskom analizom, prikazana je sa zavidnom akribijom u studiji R. Picchio, *Compilazione e trama narrativa nelle »Vite« di Costantino e Metodio. Ricerche Slavistiche VIII*, Roma 1960, 1–35. – Osnovne principe tekstualne kritike u vezi VC isp. R. Picchio, *Questione della lingua e Slavia cirilometodiana. Studi sulla questione della lingua presso gli Slavi*, Roma 1972, 8–120; Id., Chapter 13 of VITA CONSTANTINI: its Text and Contextual Function, *Slavica Hierosolymitana* (u čast 70-godišnjice Moše Altbauera, u štampi).

¹¹ Fr. Grivec – F. Tomšič, *Constantinus et Methodius thessalonicenses. Fontes. Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 4, Zagreb 1960, str. 275. Autori se koriste hilendarskim rukopisom iz 1625–1626. godine, daju veoma brižljivo varijante, latinski prijevod i komentar.

zaštite Bizanta i pokazivao je u tu svrhu vlastiti autonomni ulaz u kršćanstvo pomoću Božije Milosti (isp. Ilarionovo »Slovo o zakoně i blagodati«¹²). Ovo objašnjenje obuhvaća sve slučajeve gdje se javlja pridjev »rusški« u tekstovima pravoslavnih Slavena.¹³

Skrenut ćemo pažnju još na jedno »tamno« mjesto koje bi trebalo u budućnosti obavezno korigirati, jer je do nedavno bilo prava zagonetka. Radi se o enigmatskom natpisu na Solomonovoj čaši. »Korektni citat iz Isaije 35,2 i Ezekielu 34,23 u trećem stihu natpisa bitan je za razumijevanje simboličkog značenja čitavog Žitija, posvećenog apostolskoj misiji među Slavenima.«¹⁴

Uopće komentari su ispušteni na nekim stranama, kao npr. na 51. i 53. treba označiti biblijske citate Isaija 23,11; I Pavlova Korinćanima 14,5–26; 39–40; Pavlova Filipljanima 2,11, Matej 16,4 i sl. S druge, pak, strane pojedinačni komentari imaju dosta digresije, kao npr. opaska br. 101 u VC, ili opaska br. 38 u VM, a neke opaske idu suviše u detalje, kao npr. br. 5, br. 30 i sl.

Ne možemo a da ne skrenemo pažnju i na neke bitne propuste u bibliografiji izvora (95–96). Neophodno je bilo navesti: Fr. Grivec i Fr. Tomšič, *Constantinus et Methodius thessalonicensis, Fontes*, »Radovi Staroslavenskog instituta«, knj. 4, Zagreb 1960; B. St. Angelov — H. Kodov, *Kliment Ohridski, Sadržani sačinjenja*. Tom treći. *Prostranni Žitija na Kiril i Metodii*, Sofija 1973; G.A. Il'inskij, *Opyt sistematičeskoj Kirillo-Mefod'evskoj bibliografii*, Sofija 1934; M.G. Popruženko — St. Romanski, *Kirilometodievaska bibliografija za 1934–1940 g.*, Sofija 1942; Iv. Dujčev, *Ang. Kirmagova i Anna Paunova, Bălgarska kirilometodievaska bibliografija za perioda 1944–1962 g.*, u *Sb. Hiljada i sto godini slavjanska pismenost 863–1963*, Sofija 1963, 515–541; *Bălgarska kirilometodievaska bibliografija za perioda 1963–1968 g.*, u knj. *Konstantin-Kiril Filosof, Sbornik po slučaj 1100 godini ot smărta mu*, Sofija 1969, 425–450; *Uspenski zbornik* (isp. bilješku br. 4) i sl.

Na kraju želimo podvući da su se prevodioci trudili da što točnije interpretiraju slavenski original. Vrlo je mali broj izraza koje bi trebalo u određenim kontekstima zamijeniti prikladnijima, tj. onima koji bi bolje odgovarali sadržini teksta. Takvi primjeri bi bili npr.: slavenska 'duša' je prevedena sa 'soul' na str. 7 u pohvali svetome Grigoriju: »thou art a man in body but an angel *in soul*«, čini se da bi bolje bilo 'in spirit'; na str. 13 »at which age is *the soul* stronger than the body« isto tako prikladnije bi bilo 'soul' zamijeniti sa 'spirit'; na str. 31 »How can you suggest this seeing that Jerusalem was destroyed and *the offerings* have ceased...« umjesto izraza 'offerings' treba staviti 'sacrifices'; na pojedinim mjestima bilo bi poželjnije upotrijebiti 'language' a ne 'tongue', kao npr. na str. 49: »Are ye not ashamed to mention only three *tongues*« (Hebrew, Greek and Latin) i sl.; na str. 55 u rečenici: »Having put on his *festive garment*...« izraz 'venerable garment' bolje bi odgovarao dotičnome kontekstu nego 'festive garment'.

¹² R. Picchio, *Compilazione e trama narrativa...*, 18–19; *Id.*, *Questione della lingua e Slavia cirilometodiana*, 47–48, 65.

¹³ Isp. npr. *Traktat Crnorisca Hrabra*, rkp. XIII–XIV v. *Berlinskog zbornika: Rousomъ (Larov, Materialy ...)*, 165; *Marčanski prijepis Hrabrova Traktata* sadrži: ruškimъ ezikomъ (B. Stipčević, *Marčanska varijanta Skazanija o sloveseh Crnorisca Hrabra*, *Slovo* 14, Zagreb 1964, 52–58); *I Novgorodski Ljetopis* ima: russkymi pismeni (H. Lunt, *Cercetări de lingvistică III /1958/*, 324–326) i sl.

¹⁴ R. Picchio, *Strutture isocoliche e poesia slava medievale: a proposito dei capitoli III e XIII della Vita Constantini*. *Ricerche Slavistiche XVII–XIX*, Roma 1970–72, 419–445; *Id.*, *The Function of Biblical Thematic Clues in the Literary Code of Slavia Orthodoxa*. *Slavica Hierosolymitana I*, 1977, 1–31; *Id.*, *Chapter 13 of VITA CONSTANTINI...* (rukopis).

Navedene primjedbe ne umanjuju značenje pojave engleskog prijevoda Žitija slavenskih apostola. U spomenutim uvjetima rada, bez postojećeg kritičkog izdanja ovih izvora, prevodioci su obavili veoma težak zadatak: preveli su prvi put srednjovjekovni slavenski tekst Panonskih Legendi na engleski jezik. Čitaoci, a sigurno najviše od svih slavenski filolozi, veoma cijene važnost i veliki trud koji su M. Kantor i R. White uložili u ostvarivanju ovoga složenog i ozbiljnog poduhvata.

Olga Nedeljković

Л.П. ЖУКОВСКАЯ, Текстология и язык древнейших славянских памятников, Издательство «Наука», Москва 1976, стр. 368.

Knjiga Lidije Petrovne Žukovske »Tekstologija i jezik najstarijih slavenskih spomenika« zapravo je nastavak njezine prijašnje studije »Tipologija rukopisa staroruskog punog aprakosa XI–XIV v. u vezi s njihovim lingvističnim proučavanjem«, objavljene u zborniku »Spomenici staroruske pismenosti« (Jezik i tekstologija), Izd. »Nauka«, Moskva 1968, 199–332. U novoj radnji autorka svoje istraživanje produžava, kako u pogledu metoda – lingvotekstološko-tipološkog, tako i s obzirom na izvore kojima se koristi pri analizi – nekoliko stotina rukopisa Jevanđelja X–XIV v. Studija je podijeljena na ova poglavlja: Uvod (3–8), I. Staro rukopisno naslijeđe i njegovo proučavanje (9–128); II. Jezične razlike u tekstovima koji se ponavljaju u Mstislavovu jevanđelju iz 1115–1117 god. (129–207); III. Tekstološke karakteristike koje nisu uzete kao kriterij pri općoj klasifikaciji prijepisa (208–223); IV. Opća klasifikacija slavenskih rukopisa Jevanđelja X–XIV v. (224–263); V. Puni aprakos u tekstološkom smislu (264–321); VI. Tekstološke grupe i jezik rukopisa (322–349); Zaključak (350–366); Sadržaj (367–368). Za razliku od dosadašnjih istraživača koji su izučavali i uspoređivali jedan prilično ograničen broj rukopisa, od kojih većina nije mogla biti u originalu, L.P. Žukovskaja provodi svoju jezično-tekstološko-tipološku analizu na ogromnom broju originalnih rukopisa, preko 550 prijepisa Jevanđelja, sačuvanih u cjelini u vidu velikih rukopisnih knjiga ili u obliku fragmenata. Sovjetski specijalista za staroruske i slavenske rukopise bila je u mogućnosti da prouči i uspoređi brojne, najstarije sačuvane prijepise Jevanđelja ne samo zahvaljujući bogatim rukopisnim kolekcijama i arhivskim materijalima SSSR-a, već i pojavi 'svodnog' kataloga rukopisa pod naslovom »Predvaritel'nyj spisok slavjano-russkih rukopisej XI–XIV v.«, koji se čuvaju u SSSR-u, publiciranog u knjizi »Arheografičeskij ežegodnik« za 1965. god., Moskva 1966. Katalog sadrži kraću informaciju o 1494 ruska ili južnoslavenska rukopisa; a priredila ga je Arheografska komisija pri Odjeljenju historije AN SSSR, na inicijativu akademika M.N. Tihomirova. Međutim, Žukovskaja ide i dalje od toga i proširuje objekat svoje analize, te uz navedeni rukopisni fond iz SSSR-a, uzima u obzir i hronološki odgovarajuće rukopise Jevanđelja u Bugarskoj, zatim nekoliko slavenskih rukopisa u zagrebačkim i beogradskim bibliotekama, a isto tako koristi se i s oko 40 grčkih rukopisa VII–VIII v. kao vjerojatnim izvorno-poredbenim materijalom.

Polazeći od istih pretpostavki kao i raniji istraživači ove problematike (Vondrák, Vajs, Horálek i dr.) u pogledu postojanja kratkog aprakosa i tetrajevanđelja u Moravskoj i njihova primata prema tekstovima punog aprakosa Jevanđelja s jedne strane, te prihvatajući u potpunosti zaključke Voskresenskog, koji je izdvojio tekstove tzv. »staroruske

SLOVO

29

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA U ZAGREBU
ZAGREB 1979

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA
»SVETOZAR RITIG«
Instituta za filologiju i folkloristiku, p.o. Zagreb

Izlazi jedanput godišnje

UREDNIŠTVO: 41000 ZAGREB, DEMETROVA 11

BROJ: 29

Urednički odbor:
ANICA NAZOR, MARIJA PANTELIĆ,
JOSIP TANDARIĆ

Glavni urednik:
ANICA NAZOR

Odgovorni urednik:
BISERKA GRABAR

Tehnički urednik:
JOSIP MILIĆ

Korektori:
JASNA VINCE, JOSIP MILIĆ

Ovaj broj časopisa »Slovo« izlazi uz financijsku pomoć Republičke zajednice za znanstveni rad SR
Hrvatske, SIZ–VII.

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1980.